

УДК 372.018.1

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Поліщук К.М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуто поняття «світоглядні уявлення дітей старшого дошкільного віку». Презентовано компоненти цього новоутворення у дошкільному віці. Описано методики їх діагностування. Наведено статистичні дані вивчення сформованості світоглядних уявлень старших дошкільників. Представлено якісний аналіз результатів дослідження, які окреслюють специфіку світоглядних уявлень у дошкільному віці.

Ключові слова: світоглядні уявлення, компоненти світоглядних уявлень, діти старшого дошкільного віку, діагностичні методики.

Постановка проблеми. Формування світоглядних уявлень особистості, як основи її світогляду, відбувається в процесі пізнання людиною оточуючого світу. Цей процес послідовно проходить етапи виявлення у навколишньому нових елементів, їх осмислення та перенесення у власний досвід. Результатом такої взаємодії людини зі світом є певне духовно-практичного утворення, яке визначає її погляди на життя та ставлення до оточуючої дійсності. Упорядкована система набутих індивідуальних уявлень змістовно збагачується в процесі життєдіяльності людини. Перший аналіз та переосмислення свого вже існуючого життєвого досвіду відбувається у підлітковому віці на основі активно накопичених у дитинстві уявлень про світ. Особливе місце тут належить старшому дошкільному віку, який у процесі становлення особистості науковці називають «якісно своєрідним» [5, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивітленню різних аспектів становлення світогляду особистості та його основ присвячені праці Є. Андроса, Р. Арцишевського, В. Жадько, В. Іванова, С. Кримського, А. Радугіна, С. Резванова, В. Шинкарука та інших. Окрема група досліджень розкриває процес формування світогляду у підлітковому та юнацькому віці: В. Демиденко, Г. Залеський, Г. Кондратенко, Л. Корміна, О. Паладянець, М. Ратко та інші. Науковий доробок Н. Менчинської, Т. Мухіної, Н. Непомнящої, О. Сокуренько, В. Сухомлинського, С. Якименко та інших презентує специфіку розвитку основ світогляду у молодшо-

му шкільному віці. У контексті вивчення питання дошкільний вік визнається як період виникнення першого схематичного обриса цілісного дитячого світогляду – одного з основних новоутворень особистості (Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Лісіна, М. Зінов'єва, Ж. Піаже). Як зазначає О. Кононко, саме у цьому віці дитина прагне зрозуміти походження і будову світу, сутність речей та явищ, їх взаємозв'язки та систематизувати всю інформацію. Значення таких упорядкованих уявлень про оточуючий світ, як основи повноцінного світогляду, у своїх дослідженнях частково висвітлюють Л. Божович, Е. Еріксон, Г. Залеський, М. Лісіна, Н. Менчинська, Л. Обухова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Формування упорядкованої системи уявлень дошкільника про оточуючий світ перебуває в центрі уваги сучасних науковців: М. Зінов'єва, Г. Кисельова, О. Кононко, І. Куликовська, К. Морозова, Е. Музенітова, В. Мухіна, Л. Ніконорова, С. Онощенко та ін. Проте досить актуальним є визначення змісту поняття «світоглядні уявлення дітей старшого дошкільного віку», його складових та можливостей дослідження, вивчення факторів, які впливають на процес їх становлення, визначення ефективних засобів впливу на них та окреслення ролі значимих дорослих (вихователя дошкільного навчального закладу та батьків) у формуванні уявлень дитини дошкільного віку про оточуючий світ.

Метою статті є вивчення можливостей діагностування рівнів сформованості світоглядних

уявлень у дітей старшого дошкільного віку та окреслення їх особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз наукових підходів дозволяє нам визначити «світоглядні уявлення дитини старшого дошкільного віку» як динамічну систему узагальнених емоційно забарвлених та обумовлених набутим життєвим досвідом образів, що виникають у свідомості дитини в процесі відчуття та сприймання предметів і явищ навколишнього світу та визначають характер її взаємодії з оточуючим світом.

Сутність світоглядних уявлень дитини визначається змістовим наповненням узагальнених образів. У старшому дошкільному віці, відповідно до чинних комплексних програм розвитку дітей дошкільного віку, зміст їх світоглядних уявлень охоплює всі сфери буття людини: елементарні уявлення про природне довкілля, близьке та віддалене предметне середовище, життя людей та їх стосунки, про себе та власний внутрішній світ [9].

Розглядаючи світоглядні уявлення як основу майбутнього повноцінного світогляду особистості, вважаємо, що до складових світоглядних уявлень дітей старшого дошкільного віку, можна віднести наступні структурні компоненти: інформаційно-орієнтувальний, емоційно-ціннісний, діяльнісний [10].

Для діагностики рівнів їх сформованості у дошкільному віці були обрані наступні методики: «Загальна орієнтація дітей в оточуючому світі та запас побутових знань», «Небилиці» (за Р. Немовим) [8, с. 424, 430]; «Метаморфози» (за М. Зінов'євою) [2, с. 52]; добірка ситуацій вибору (за Н. Комратовою та Л. Безруковою) [4, с. 98]; «Подорож на невідому планету» (за І. Бушаєм) [1, с. 35], адаптована для нашого дослідження; «Найбільш красивий та потворний» (за В. Мухіною) [7, с. 348]; «Світ після чарівної палички» (адаптована автором); розфарбовування психодіагностичних діаграм (за Н. Карпенко) [3, с. 87].

Поєднання зазначених вище компонентів світоглядних уявлень дитини старшого дошкільного віку дозволило нам виділити рівні їх сформованості для даної вікової категорії, з урахуванням наступних положень.

1. Світогляд особистості виступає регулятором поведінки та орієнтиром при вирішенні життєвих завдань, а, отже, світоглядні уявлення, як утворення, яке є основою дій дитини, повинні мати позитивну спрямованість та спонукати її до конструктивної взаємодії з оточуючим світом, що на пряму залежить від ступеня зрозумілості об'єктів сприйняття [2].

2. Формування уявлень про елементи оточуючої соціальної та предметної дійсності відбувається поступово. На першому етапі їх становлення дошкільники мають одиничні загальні уявлення, ще не встановлюють послідовних і часових зв'язків між явищами, не виділяють їх суттєві ознаки, відчувають труднощі у словесній характеристиці образів, проте уже спостерігається диференційоване ставлення до «добра» та «зла» у сприйнятому. Другий етап відзначається появою перших узагальнень, встановленням причинно-наслідкових зв'язків між подіями, більш чіткими та повними поясненнями, вираженням власного

ставлення до явищ та людей, що припадає на старший дошкільний вік [6].

3. Для дошкільника важливими є не стільки логічні уміння самі по собі, скільки його здатність використовувати їх у різних життєвих ситуаціях, розсудливо поводитись, проявляти високу пізнавальну активність, гнучкість мислення, самостійність суджень відповідно до своїх вікових можливостей, індивідуального життєвого досвіду та вимог життя [5].

Усе зазначене вище дає нам можливість окреслити рівні сформованості світоглядних уявлень у дітей старшого дошкільного віку.

Високий рівень притаманний дошкільникам, які мають міцну базу елементарних знань, активно проявляють інтерес до предметів та явищ оточуючої дійсності; без помилок здійснюють операції класифікації та узагальнення груп предметів за різними ознаками, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки та пояснюють власні міркування; орієнтуються на сприятливі аспекти навколишнього світу та мають позитивне звернення до нього з бажанням примножити сприятливі обставини життя, створити щось нове і хороше.

Достатній рівень мають діти, які проявляють інтерес до елементів оточуючої дійсності, але мають не зовсім точні відомості про їх властивості, успішно здійснюють операції класифікації та узагальнення, припускаються помилок, проте самостійно їх виправляють, при встановленні причинно-наслідкових зв'язків та поясненні власних міркувань; їм властивий реактивний тип життєвої позиції – займають позицію спостерігача, але в усьому орієнтуються на сприятливі аспекти навколишнього світу.

Середній рівень характерний для дітей, які цікавляться предметами та явищами оточуючої дійсності; здійснюють операції класифікації та узагальнення, проте при встановленні причинно-наслідкових зв'язків допускають помилки та не можуть пояснити їх, обґрунтовуючи власну думку; спостерігаючи за явищами оточуючого світу, акцентують увагу на його несприятливих аспектах та незважаючи на незадоволення ситуацією прагнуть залишити все без змін.

Низький рівень наявний у дітей старшого дошкільного віку, які допускають помилки та потребують підказок вихователя при операції класифікації, узагальненні, встановленні причинно-наслідкових зв'язків, доведенні правильності власних думок, висловлюють бажання знищити або ж зруйнувати елементи оточуючої природної та соціальної дійсності.

Експериментом було охоплено 426 дітей старшого дошкільного віку. За підсумками вищеописаних заходів діагностування визначених компонентів світоглядних уявлень дітей старшого дошкільного віку була здійснена обробка математичних даних сформованості їх рівнів (таблиця 1).

Отже, високий рівень зафіксований у 14,9% старших дошкільників КГ та 15,5% дітей ЕГ, достатній рівень мають 32,2% опитаних у КГ та 29,4% у ЕГ, середній рівень притаманний 33,2% та 35,8% дітям старшого дошкільного віку КГ та ЕГ відповідно, низький рівень спостерігається у 19,7% дошкільників КГ та 19,3% ЕГ. Порівняльний аналіз даних контрольної та експериментальної груп свідчить про досить незначну

різницю у рівнях сформованості світоглядних уявлень дітей старшого дошкільного віку у них.

Таблиця 1
Рівні сформованості світоглядних уявлень у дітей старшого дошкільного віку на етапі констатувального експерименту (КГ, ЕГ)

Рівень сформованості світоглядних уявлень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	31	14,9%	34	15,5%
Достатній	67	32,2%	64	29,4%
Середній	69	33,2%	78	35,8%
Низький	41	19,7%	42	19,3%

Джерело: розроблено автором

Короткий якісний аналіз дитячих малюнків та протоколів відповідей, дозволяє окреслити характерні особливості змісту світоглядних уявлень дітей старшого дошкільного віку. Перш за все старшим дошкільникам притаманний щирий інтерес до явищ оточуючого світу та бажання зрозуміти принципи його функціонування. Найбільш важливими елементами навколишнього для них є батьки, улюблені іграшки, друзі, окремі побутові речі та предмети природного довкілля. Не менш значимими, в нових невідомих умовах існування, діти вважають комфорт і безпеку представників усіх перерахованих категорій та можливість жити в гармонійному світі. При цьому, більшість опитаних обох груп у підсумку мають досить неточні уявлення про найближче оточуюче середовище, відчують труднощі при виконанні завдань де необхідно одночасно зосередитись на двох ознаках або об'єктах. Значний відсоток дітей помічають наявні «помилки» у зображених предметах та явищах оточуючої дійсності або невластиві їм ознаки, можуть пояснити реальність чи нереальність їх походження, проте часто намагаються уникати повного пояснення та розмірковування про причини таких змін.

Показовим є те, що при цьому спостерігається прагнення старших дошкільників до добрих вчинків, незважаючи на відсутність соціального контролю. Діти цього віку свідомо намагаються уникати ситуацій, які потребують прояву власних певних зусиль та не передбачають отримання позитивних емоцій від тих чи інших дій (визнання своєї провини, залагодження конфлікту). Серед розмаїття бажань, які озвучили опитані, крім традиційних індивідуально-матеріальних (іграшки, солодощі, одяг та ін.) простежується поява побажань духовного спрямування як для себе, своїх близьких, так і для всього світу вцілому.

У розумінні дітей старшого дошкільного віку, зміст моральних категорій «добро» і «зло» в сім'ї

обумовлений поведінкою та особистісними якостями членів родини, у дошкільному навчальному закладі – вихователем, нянею та стосунками з однолітками, у місті – появою нових дитячих розважальних закладів та спостереженнями за поведінкою оточуючих. Існування ж цих категорій у світі визначається констатуванням факту, що «воно там просто є». Переважна більшість опитаних переконані у домінуванні добра в оточуючому світі, позитивно оцінюють дошкільний навчальний заклад, місто, в якому живуть та сім'ю, за умови доброзичливого ставлення та злагоди між батьками.

Вибір старшими дошкільниками найбільш красивих та найбільш потворних елементів світу, як вияв розуміння естетичних еталонів, зафіксував труднощі у визначенні одного об'єкта у кожній з груп. Традиційно найбільш красивими є улюблені іграшки, близькі дорослі, елементи природного довкілля. До найбільш потворних відноситься все, що при викликає почуття відрази або ж тривоги чи небезпеки – явища природи, дикі тварини, темний час доби.

Оцінюючи власні зусилля більша частина опитаних дошкільників прагне позитивних змін в оточуючому світі, незважаючи на власну життєву позицію активного учасника цих змін чи просто спостерігача. Внесення корективів включає удосконалення рис характеру, як окремих людей так і цілих спільнот, елементів декору та природи, формування позитивного ставлення до явищ соціальної дійсності.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Об'єктом уваги дітей старшого дошкільного віку є усі сфери буття людини. Старші дошкільники прагнуть зрозуміти оточуючий світ та визначити своє місце в ньому, засвоюють сутність морально-етичних еталонів та мають бажання здійснювати вчинки, які б принесли радість усім членам суспільства. Переважна більшість дітей старшого дошкільного віку позитивно налаштована на динамічність та мінливість сьогодення, готова вносити в його існування конструктивні зміни, удосконалювати механізм функціонування, відповідно до власних уявлень. Найбільш важливими для цього вікового періоду є уміння цілісно сприймати різноманітні події та явища, аналізувати і зіставляти їх, узагальнювати, робити елементарні висновки, висувати припущення, розмірковувати, обґрунтовувати та доводити свою думку. У формуванні таких умінь діти дошкільного віку потребують допомоги дорослого та відповідних засобів, одним з яких, на нашу думку, може бути сучасна іграшка, як один із найбажаніших предметів. Дослідження ефективності її використання у формуванні світоглядних уявлень дітей старшого дошкільного віку є подальшою перспективою наукових пошуків.

Список літератури:

1. Бушай І. М. Психологічні особливості розвитку образу світу школярів (Монографія) / Бушай Ігор Михайлович. – Чернівці: 2007. – 260 с.
2. Зиновьева М. В. Влияние стиля родительского воспитания на развитие предпосылок мировоззрения у детей дошкольного возраста / М. В. Зиновьева // Психологическая наука и образование. – 2006. – № 6. – С. 50-60.
3. Карпенко Н. В. Диагностика психического развития дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя): Навч. Посібник. – К.: Каравела, 2008. – 192 с.
4. Комратова Н. Диагностика социокультурного развития / Н. Комратова // Дошкольное воспитание. – 2009. – № 7. – С. 95-100.

5. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О., Піроженко Т. О. Особливості психічного розвитку дошкільників (6-7 роки життя) // Актуальні проблеми психології. Наукові записки. – Вип. 19. – К., 1999. – С. 98–107.
6. Куликовская И. Э. Эволюция мировидения детей дошкольного возраста и её педагогическое сопровождение: дис. д-ра пед. наук / И. Э. Куликовская. Ростов н/Д, 2002.
7. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития. Детство. отрочество: Учебник для студ. вузов. – 5-е изд., стереотип. – М.: «Академия», 2000. – 456 с.
8. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 3: Психодиагностика. – 640 с.
9. Перелік чинних освітніх програм для використання у 2015/2016 навчальному році у дошкільних навчальних закладах <http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/1-9-249-.pdf>
10. Полицук К. М. Теоретичні засади експериментального дослідження формування світоглядних уявлень старших дошкільників / К. М. Полицук // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені М. Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 4. – С. 55-59.

Полицук Е.Н.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ДИАГНОСТИКА СФОРМИРОВАННОСТИ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассмотрено понятие «мировоззренческие представления детей старшего дошкольного возраста». Представлены компоненты этого новообразования в дошкольном возрасте. Описаны методики их диагностики. Приведены статистические данные изучения сформированности мировоззренческих представлений старших дошкольников. Представлен качественный анализ результатов исследования, очерчивающий специфику мировоззренческих представлений в дошкольном возрасте.

Ключевые слова: мировоззренческие представления, компоненты мировоззренческих представлений, дети старшего дошкольного возраста, диагностические методики.

Polishchuk K.M.

National Dragomanov Pedagogical University

DIAGNOSIS OF FORMATION OF OUTLOOK VIEWS IN PRESCHOOL CHILDREN

Summary

The article discusses the concept of «outlook views of children under school age.» Presented components of this tumor in early childhood. Describes the methods of their diagnosis. The statistical data study of formation of outlook ideas older preschoolers. A qualitative analysis of the results of the study, outlining the specifics of outlook views in the preschool years.

Keywords: outlook views, components of world view ideas, children under school age, diagnostic methods.